

La informació que aquí apareix està treta de:

<http://www.pensament.com/filoxarxa/filoxarxa/FiloXarxa.htm>

Descartes, René Cartesius (1596-1650)

1. Biografia i context

2. La filosofia de Descartes:

1. La teoria cartesiana del coneixement, el dubte metòdic i el cogito
2. El fonament del racionalisme, el criteri de certesa, i la teoria de les substàncies i Déu
3. Existeix un món material fora del nostre pensament? el dualisme cartesiana
4. El mecanisme cartesiana
5. El problema de la comunicació de les substàncies

Biografia i context



El més important filòsof francès de tots els temps, pare de la filosofia moderna, i iniciador del **racionalisme**. Va néixer en La Haia, a la Turena, en el si d'una família de la petita burgesia. Tercer fill de Joachim Descartes, conseller al parlament de Bretanya i de Jeanne Brochard, que va morir de part a l'any següent. Després de casar-se de nou el seu pare el 1600 amb Anne Morin, va passar a ser cuitat per la seva àvia, que es va encarregar de la seva educació fins l'any 1606, data en la qual va ingressar al col·legi dels jesuïtes de la Flèche, fundat dos anys abans, i una «de les més cèlebres escoles d'Europa», i les ensenyances de la qual, en particular la filosofia escolàstica apresada de 1612 a 1614, Descartes jutja, no massa positivament, en el seu *Discurs del mètode*. Abandona aquesta escola i l'any 1616 es troba a Poitiers cursant estudis de dret. El 1618, volent llegir el «llibre del món», s'enrola en l'exèrcit de Maurice de Nassau, príncep d'Orange, i participa així en la guerra dels Trenta Anys. Aquest mateix any coneix a Isaac Beeckman, un investigador holandès, moment a partir del qual Descartes s'interessa per la investigació científica, que uneix la matemàtica i la física.

Per la correspondència de Beeckman se sap que Descartes per aquesta època buscava ja, com havia fet **Ramon Llull**, un «art general per resoldre totes les dificultats». Trencada l'amistat amb Beeckman, Descartes abandona Holanda i s'enrola a l'exèrcit catòlic de Maximilià de Baviera. El novembre de 1619, a Ulm, segons el seu propi relat, descobreix «els fonaments d'una ciència meravellosa», després d'interpretar el sentit de tres somnis que va tenir la nit del 11 de novembre, data que es considera el punt d'arrencada del seu nou mètode. Segueix de 1620 a 1629 un període de 9 anys de viatges, dels quals cal destacar que, en 1622, adquireix un patrimoni familiar que li permet autonomia econòmica i que, malgrat dur a terme un viatge a Itàlia, no arriba a conèixer **Galileu**.

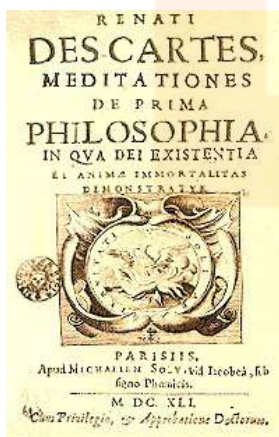
Cap a 1625-1627 es troba a París, on serà conegut entre els mitjans literaris, científics i filosòfics, com «excel·lent matemàtic» i perfecte home de món. Entre els seus amics, es compten sobretot **Mersenne** i el cardenal de Bérulle. En aquest ambient participa en la discussió entre el valor i sentit de la filosofia tradicional escolàstica i els mètodes innovadors de la «nova ciència» que, en aquell temps, es trobava barrejada amb les anomenades «ciències curioses» (màgia, alquímia, astrologia, que actualment en diríem *ciències ocultes* o pseudociències). Per aquesta època Descartes comença a redactar les *Regles per a la direcció de l'esperit* (1628) encara que van ser publicades pòstumament. En elles consta ja la coneguda afirmació cartesiana que, almenys una vegada a la vida, convé posar tot en discussió, i el rebuig frontal i total de la filosofia escolàstica i, amb ella, de l'**aristotelisme**. Enfront de les confusions i ambigüitats de la barreja de la nova ciència amb les ciències *curioses*, pròpia del **Renaixement**, Descartes presenta els punts essencials del seu mètode **deductiu** de raonar, essencialment matemàtic, proposant com ciència ideal aquella que primer justifica el mètode que es fonamenta, el punts essencials de la qual són:



1. la *intuïció*,
2. la *deducció*,
3. l'*enumeració* o inducció i
4. la *memòria* o recompte de tots els passos donats.

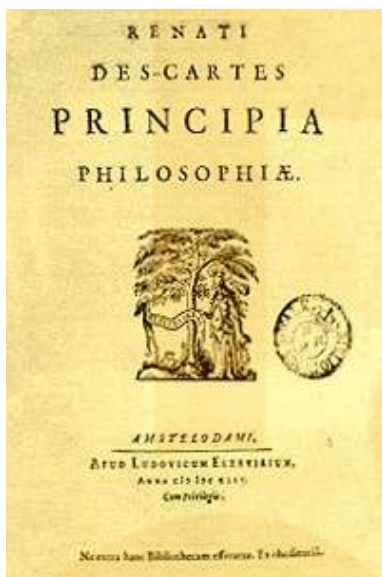
(Veure una ampliació de l'explicació de les regles del mètode cartesià)

Després d'un important discussió pública, a casa del nunci i davant la flor i nata de tot París, en què exposa el seu mètode, que ell denomina «mètode natural» de raonar, i en què el cardenal de Bérulle li dedica grans elogis i l'anima a desenvolupar una filosofia fundada en aquest mètode, Descartes se'n va a la Bretanya i després, cap l'any 1629, s'instal·la definitivament a Holanda. En aquest país viurà estranyament aïllat, encara que es mantindrà en contacte epistolar amb científics i filòsofs, amb Mersenne sobretot, i canviant contínuament de lloc de residència per no ser trobat, troba la pau d'esperit necessària per desenvolupar les seves investigacions, matemàtiques primer i filosòfiques després, amb la intenció de trobar raonaments filosòfics més evidents que els geomètrics.



L'any 1637 apareix el famós *Discurs del mètode*, que publica a Leiden, en francès, sense el seu nom, juntament amb tres científics, *Diòptrica*, *Meteors* i *Geometria*, que ell afirma que són assaigs fets segons el seu nou mètode. Mentrestant, l'any 1633, el Sant Ofici condemna les afirmacions de **Galileu** sobre el moviment de la terra, pel que Descartes interromp la redacció de la seva obra titulada *Món*; en 1635, té una filla (Francine) de Helène Jans, dona que el cuidava, a la qual legítima; en 1640, moren el seu pare, la seva germana i la seva filla de cinc anys («el dolor més gran de la meua vida»). En 1641 publica una redacció en llatí de *Meditationes de prima philosophia* -iniciades cap el 1628-, juntament amb les objeccions que Mersenne havia pogut recollir prèviament, sobretot de **Gassendi** i **Hobbes**, i les respostes de Descartes.

Descartes va sent cada vegada més conegut a Holanda, i més gran és el nombre d'amics, científics i filòsofs que el visiten, però refermen també les crítiques i l'oposició a la seva filosofia. **Hobbes** el visitarà però no aconseguiran posar-se d'acord; Hobbes s'alinea amb la nova ciència, mentre que Descartes, que no accepta ni la filosofia escolàstica ni la nova ciència, pretén que la seva filosofia arribi a substituir a l'antiga escolàstica. De fet, les seves *Meditacions* van precedides d'una carta dirigida als professors de la Sorbona de París per a captar-se la seva benevolència. En realitat, el que obté són atacs, principalment de Pierre Bourdin, jesuïta influent, i de Gilbert Voët, professor de la universitat d'Utrecht. Va haver d'intervenir l'autoritat política per aconseguir que cessessin els atacs contra Descartes en les universitats holandeses, que l'acusaven d'**ateisme** i pelagianisme.



L'any 1644 apareixen, també en llatí, els *Principia philosophiæ*: amb ells intenta oferir un manual de la seva pròpia filosofia, redactat a l'estil dels manuals que llavors s'utilitzaven. Els dedica a la princesa Isabel, filla de Frederic V, rei de Bohèmia i elector del Palatinat, refugiat llavors a Holanda, després de la batalla de la Montagne Blanche (1620). La princesa havia conegut i tractat a Descartes i mantenia amb ell correspondència sobre temes de filosofia; en les seves *Cartes a Isabel*, pot apreciar-se la moral definitiva cartesiana. L'interès d'aquesta princesa per qüestions psicològiques va fer que Descartes compongués en 1649 un tractat sobre *Les passions de l'ànima*, que és interessant per comprendre les relacions entre ment i cos en el seu sistema.

Durant els anys 1647-1649, apareixen les traduccions al francès de les *Meditacions* i els *Principis* i, en 1648, torna per última vegada a París, on va coincidir amb els tumults de la Fronda. En 1649 va acceptar no de molt bon grau la invitació de la jove reina de Suècia, Cristina, interessada en la seva filosofia des de 1646, a traslladar-se a la seva cort.

El clima rigorós de Suècia i l'horari intempestiu - les cinc del matí- de les lliçons que havia de donar a la reina van acabar amb la vida de René Descartes, que va morir l'11 de febrer de 1650, als 53 anys d'edat. Després de la mort de Descartes, en les universitats holandeses començava el **cartesianisme**.

(Enllaç sobre el context històric en el que es desenvolupa la filosofia cartesiana:

<http://www.geocities.com/alquibles/salvador/descartes.htm>)

La filosofia de Descartes

1._ La teoria cartesiana del coneixement, el *dubte metòdic* i el *cogito*

El nucli de la filosofia cartesiana és l'estudi del fonament sobre el qual es basa el coneixement humà, fins al punt que es pot dir que amb ell apareix l'**epistemologia** o **teoria del coneixement** com a tema central de la filosofia moderna. Quines són les veritats que podem conèixer amb certesa? Aquesta és la qüestió central del *Discurs del mètode* i, sobretot, de la primera de les *Meditacions* (**veure text**). Rebutjant la filosofia **escolàstica** i **aristotèlica** com incapaç de donar resposta a les exigències científiques de la seva època, Descartes s'inspira en les matemàtiques per desenvolupar un mètode que aporti certesa a l'esperit humà a totes les qüestions. Tindrà per certes només aquelles idees que s'ofereixin *clares* (certament presents a la consciència) i *distintes* (ben analitzades) a la consideració de la ment.



La recerca del fonament parteix del *dubte*. Motius del dubte són:

1. la poca fiabilitat dels sentits;
2. la *possible* confusió entre el somni i la vigília;
3. el *geni maligne*.

És possible, diu, **dubtar** de totes les percepcions dels sentits, perquè a vegades enganyen i, a més, als homes ens succeeix que en ocasions no sabem si el que ens passa és en somnis o estant desperts, amb el que el dubte abraça no només una determinada sensació, sinó la mateixa vida corporal en conjunt: pot ser que tot no sigui més que un somni.

Aquesta possibilitat de confusió entre el somni i la vigília també l'explora Calderón de la Barca, qui per la mateixa època escriu la seva famosa obra *La vida es sueño*, en la qual també es mostra la crisi de la cultura occidental després del Renaixement i la nova ciència i la resposta del barroc davant això.

D'aquest enorme dubte sorgeix temporalment una **certesa**: ni en somnis és possible dubtar de les veritats matemàtiques, segons les quals 2 i 3 fan 5 -també durant el somni- i un quadrat no pot tenir més de quatre costats. És a dir, és possible dubtar de tot el que es coneix *a posteriori*, però no sembla possible dubtar del que coneixem *a priori*. No obstant això, el **dubte metòdic** de Descartes busca una altra alternativa a aquesta situació: **el geni maligne**. Ningú ens diu que sigui impossible que estiguem sotmesos al domini d'un déu maligne, «arter, enganyós i poderós» que ens confongui en allò referents a la certesa de les nocions matemàtiques. És a dir, la nostra naturalesa pot ser tal que ens confongui quan creiem entendre que quelcom és vertader o fals. També és possible, doncs, dubtar de la certesa de les matemàtiques. Amb tot, hi ha alguna cosa que escapa al poder del geni maligne i a la possibilitat mateixa que la naturalesa humana funcioni malament: si el déu maligne m'enganya, existeixo; si m'enganyo a mi mateix, també existeixo. En resum, el dubte porta a la **consciència** de pensar, raó per la qual Descartes afirma: «**penso, per tant existeixo**» (Hi ha **textos d'Agustí d'Hipona** que són un precedent del *cogito* cartesià). Aquesta afirmació és indubtable, ja que el mateix dubte pressuposa l'existència d'un subjecte (d'un "jo") capaç de pensar. No és possible, doncs, pensar que no es pensa. Aquesta impossibilitat farà que, més endavant, **Freud** afirmi que és la base inconscient de les creences en la immortalitat: ningú



no pot pensar la pròpia mort; solament podem pensar un cos mort, però mentre ho pensem seguim posant-nos com a subjecte pensant. Per tant, és també la base de les creences en el **dualisme** psico-físic.

2. El fonament del racionalisme, el criteri de certesa, la teoria de les substàncies i Déu

En el fet de pensar se'ns mostra, per intuïció o per raonament immediat, que existim. Aquesta és la primera veritat que el mètode del dubte cartesià permet trobar, i aquest és l'inici de la filosofia de Descartes, així com el fonament de la filosofia **racionalista** moderna: la immediatesa de la pròpia consciència o la **subjectivitat**; de les idees de les coses es passa immediatament al coneixement de l'existència de les mateixes. Coneguda, segons Descartes, la pròpia existència com a veritat primera i fonamental, se sotmet a anàlisi primer la raó per la qual s'accepta com vertader que «penso, per tant existeixo», i després la consciència mateixa de pensar, de manera que el subjecte es coneix com a **substància pensant**; de la primera anàlisi sorgeix el **criteri de certesa** o d'**evidència**: s'acceptarà com vertadera tota **idea que sigui clara i distinta**; de la segona anàlisi, que entre les idees del subjecte pensant destaquen les que Descartes anomena **idees innates**, que no procedeixen de l'experiència (que Descartes anomena **idees adventícies**) ni són simples imaginacions mentals (que anomena idees factícies), i en realitat són les úniques clares i distintes. D'elles destaca la idea de **Déu**, com a ser perfecte, de la qual -segons Descartes- l'esperit humà sembla que no pot prescindir.

Però no pot, sense més, acceptar qualsevol idea que se li presenti com evident: el geni maligne, incapaç de fer-li dubtar de la pròpia existència, sí pot confondre'l en qualsevol altra idea que li sembli evident. Ha de provar, doncs, que *no pot existir un geni maligne* entestat en aquestes tasques, sinó que l'home, i amb ell la raó humana, és obra d'un Déu omnipotent i bo. Descartes ofereix dues **proves de l'existència de Déu** en les *Meditacions*. La de la tercera *Meditació* és una versió de l'anomenada prova cosmològica (**veure text**); la segona, en la cinquena *Meditació*, és una versió de l'anomenat **argument de sant Anselm**, o prova ontològica (**veure text**). Provada l'existència de Déu, desapareix el dubte que podria originar un possible geni maligne i, amb això, qualsevol dubte respecte del criteri d'evidència. A més, la **substància infinita** de Déu serveix a Descartes com a teló de fons contra el que creu entendre la seva pròpia naturalesa: Déu -substància pensant infinita- i l'home -substància pensant finita-, però com ell, capaç d'abraçar totes les coses amb el pensament, és a dir, amb el **coneixement**.

Això té també una versió a la inversa: el vertader coneixement és el que s'efectua mitjançant el pensament. Per això, Descartes no admet que siguin els **sentits** els que ens comuniquen vertader coneixement del món, i així ho explica amb l'exemple del tros de cera (segona *Meditació*) que podem veure cremar fins a consumir-se del tot: només l'enteniment ens dona una idea clara i distinta del que passa (**veure text**).

3. Existeix un món material fora del nostre pensament? El dualisme cartesià

D'igual manera, en general, només per l'enteniment podem tenir certesa que existeix un **món** material i quines són les seves característiques essencials. El món en principi el copsem mitjançant les **idees adventícies**, aquelles que *sembla* que ens arriben de fora a manera de representacions de les coses. Però, existeixen en

veritat coses? Existeixen "realment" altres persones? No podria ser veritat el **solipsisme** que afirma que solament existeixo jo? No podem imaginar que tot sigui un somni? Creure en l'existència real de tals objectes ha de poder fonamentar-se en alguna idea clara i distinta. Per a això, suposa Descartes que són tres les possibilitats d'explicar que tinguem idees adventícies, que imaginem són representacions del món material. La **causa** de tals representacions pot ser:

- 1) un mateix,
- 2) Déu, o
- 3) els objectes materials.

No som nosaltres mateixos, perquè sentim que som passius i receptius sobre això; no és **Déu**, perquè ens enganyaríem, i ell seria responsable d'aquest engany, al creure, portats per una «fortíssima inclinació», que les idees procedeixen de les coses exteriors. Existeixen, doncs, tals coses externes i materials, almenys en tant que les percebem amb claredat i distinció; això és, com *substància extensa* (**veure text**). Vet aquí el **dualisme** de Descartes: només existeix **substància pensant** i **substància extensa**, però l'home és la vegada les dues coses. Així, doncs, **Déu** és la **causa** de l'existència en nosaltres de l'idea de perfecció i d'infinitud i és la **causa** de l'existència del món exterior, el qual, al seu torn, és la **causa** de l'existència en nosaltres de les idees adventícies. (**Veure esquema del procés del dubte metòdic**)

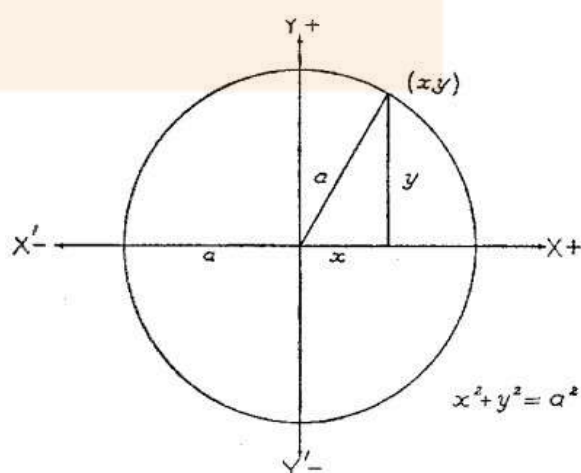
Descartes reprèn la distinció que ja havia creat **Demòcrit** entre **qualitats primàries i qualitats secundàries** i considera que solament podem tenir garantia de l'existència *en les coses* de les qualitats primàries, que són susceptibles de ser matematitzades. Les qualitats secundàries (color, gust, sabor... i, en general totes aquelles qualitats que solament són percebudes per un sol sentit), són considerades solament subjectives. De fet, segons el racionalisme cartesià, coneixem per la raó, no pels sentits. (**Veure el famós text del "tros de cera"**)

4._ El mecanicisme cartesià.

La substància extensa és la naturalesa, formada per matèria dotada de moviment, que es manté constant, i unes lleis purament mecàniques que regeixen aquest moviment:

- Llei d'inèrcia
- Llei de la direcció del moviment (o privilegi de la direcció rectilínia)
- Llei de la conservació de la quantitat de moviment

Aquestes lleis, segons Descartes, no només regeixen el moviment dels cossos, sinó també el dels éssers vius que són considerats com màquines. De fet, amb aquests tres principis, Descartes concep el món com una gran **màquina** que es comporta a partir del programa regit per aquestes lleis. Això es coneix amb el nom de **mecanicisme**. Els tres principis permeten prescindir de l'aparença sensible dels fenòmens i reconstruir-los racionalment, només a base de les



seves propietats físiques i matemàtiques, de manera que la raó triomfa sobre l'experiència purament sensible i no matemàtica. De fet, tota la ciència moderna funcionarà així: prescindint de l'experiència sensible (no matematitzable) i reconstruint la realitat de manera racional amb ajuda de les matemàtiques.

Aquesta va ser una de les fites aconseguides per la creació de la **geometria analítica**. Amb el sistema de les coordenades cartesianes qualsevol trajectòria o figura geomètrica es pot reduir a un seguit de punts en les coordenades que es poden expressar mitjançant una equació: ja no cal "imaginar" (crear imatges visuals, per exemple) una figura geomètrica, ja que solament és el significat d'una equació, i això ja no deu res als sentits: és pura raó.

5 - El problema de la "comunicació" de les substàncies

Descartes va tenir dificultats per explicar com interactuen en l'home aquestes dues substàncies diferents, o com l'home és a la vegada ment i cos. Els **animals**, pura substància extensa, no són més que partícules materials en moviment, igual que el cos humà: però l'home és a més esperit, lliure i immortal segons la religió cristiana, que domina sobre un cos. Ha d'haver algun punt d'unió que expliqui la interacció entre **ànima i cos** en l'home, i Descartes va creure veure'l en el **cervell** humà, més concretament en la **glàndula pineal**. La debilitat d'aquesta solució al problema de la **relació ment/cos** serà el punt de partida de grans discussions en el **cartesianisme** posterior i en el mateix **racionalisme**.

Obres

Les regles del mètode cartesià

Criteri de certesa,

Dubte hiperbòlic,

Dubte metòdic (**veure esquema del procés del dubte metòdic**)

Veure a Internet

<http://www.alcoberro.info/planes/descartes.htm>

<http://www.geocities.com/asarsanedas/racional.htm>

http://ca.wikipedia.org/wiki/René_Descartes

<http://www.xtec.es/~jortiz15/descarte.htm>

Per llegir el Discurs del mètode

<http://iessalvadorespriu-salt.xtec.es/~Isobrinoadescartes.htm>

Text del Discurs del mètode en castellà.

(Enllaç sobre el context històric en el que es desenvolupa la filosofia cartesiana:
<http://www.geocities.com/alquibles/salvador/descartes.htm>)

